

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:
Irving Stone
DEPTHS OF GLORY

Copyright © 1985 by Irving Stone

This translation published by arrangement with Doubleday, an imprint of
The Knopf Doubleday Group, a division of Penguin Random House, LLC.
Translation Copyright © 2019 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-02688-7

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od
drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u
potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva
životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

Irving Stoun

DUBINA SLAVE

BIOGRAFSKI ROMAN O KAMIJU PISAROU

DEO PRVI

Prevela Ljerka Radović

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2019.

*Posvećeno Džin Stoun koja je nekoliko godina
predano radila na ovom rukopisu.*

6. juna 1985.

PRVA KNJIGA

PARIZ

1

Trebalo mu je samo nekoliko trenutaka da sa svoje dve kožne torbe s drškama prođe kroz *octroi*, carinu, i da ih kejom odnese na željezničku stanicu Bulonj. Njegovo debelo tamno odelo još je bilo vlažno od sićušnih kapljica morske vode, jer je radije boravio na otvorenoj palubi malog broda, na kojoj mu je slana morska pena prskala lice, nego u prepunom salonu drugog razreda. Plovidba iz Fokstona trajala je tri sata. Kanal je, kao i uvek, bio uzburkan kratkim, ali snažnim talasima. Kamij Pisaro bio je srećan kad su njegove noge dodirnule kopno nakon tronedelnog putovanja brodom „Magdalena“, na koji se ukrcao na ostrvu Sent Tomas na Malim Antilima. Uživao je u svežem oktobarskom vazduhu. Osećao je u sebi snagu dok je živahno hodao pristaništem s teškim putnim torbama u obema rukama. Imao je dvadeset pet godina, bio je srednjeg rasta, širokih ramena, vitkog struka i dugonog. Ostali putnici, stariji ili s više prtljaga, prolazili su pored njega u iznajmljenim kočijama kojima su se odvozili na voz za Pariz.

Stigao je petnaest minuta ranije nego što je zahtevao šef stanice, jer je morska struja bila povoljna. Pisaro se uputi prema crnoj lokomotivi čiji se dimnjak isticao na natkrivenoj stanici. Pored lokomotive je stajao mašinovođa, poput morskog lorda, u uniformi nalik na admiralsku. Prošao je kroz otvoreni vagon za ugalj, došao do prtljažnih kola, platio po dva sua za svaku torbu i dobio potvrdu kojom će ih preuzeti na željezničkoj stanici Sen Lazar. Vagon trećeg razreda ličio je na teretni vagon, s drvenim klupama, nenatkriven i nezaštićen sa strane, pa su putnici zapravo sedeli pod vedrim nebom. Vagoni drugog razreda bili su zatvoreni limenim dimnjakom za ventilaciju otpozadi. Svi vagoni su imali velike točkove, držače i

stepenik za penjanje. U crnim zatvorenim kolima broj 7 našao je sedište pored prozora okrenuto u smeru kretanja, tako da je mogao da posmatra francuski pejzaž, požnjevena polja i guste, naseljene šume.

Godine 1842, kad je kao dvanaestogodišnjak prvi put preplodio Atlantik na engleskom teretnom brodu, kako bi se upisao u školu u Pasiju, predgrađu Pariza, od Bordoa do Pariza putovao je kočijom nekoliko dana. Pet godina kasnije, na povratku na Sent Tomas, putovao je novoizgrađenom železnicom do Lila, tamo je morao da presedne, pa je nedovršenom prugom stigao gotovo do Denkerka. Ostatak puta prevalio je kočijom sa četiri konja i stigao do francuskog teretnog broda kojim je doplovio do ostrva.

Sada, 1855, stigao je u luku Sauthampton, dovezao se vozom u London, a zatim vozom i brodom u Bulonj. Skicenblokovi i knjige koje je poneo za čitanje dok putuje preko okeana bili su u putnim torbama. U džepu je imao uredno presavijenu kopiju londonskog *Tajmsa*. Mada je Sent Tomas bilo dansko ostrvo, u lučkom gradu Šarlota Amalija, u prostranom stanu iznad njihove dobro uhodane prodavnice mešovitim robom, platnom za jedra, užadima i drugim brodskim potrepštinama, govorio se francuski. Engleski je bio poslovni lučki jezik. Mladi Kamij je, radeći za svoga oca otkako je u svojoj sedamnaestoj godini završio pripremno školovanje u internatu Savari, naučio taj jezik dok je u luci nadzirao utovar robe na engleske i američke brodove ili istovar s njih.

Šef stanice dunu u pištaljku, ložać raspali vatru u parnoj lokomotivi, mašinovođa povuče savijenu ručicu spojenu konopcem sa zviždaljkom i voz s ranžirne stanice krenu prema Parizu. Skromno predgrađe Bulonja uskoro je ostalo iza njih; putovali su duž francuske obale, dražesnim dolinama Lijan prema jugu, zatim kroz mračni tunel dugačak oko dvesta metara, dok mu je ugljena prašina prodirala u nozdrve. Voz je stigao u napuštenu luku Etapl s njena dva svetionika, a zatim je skrenuo na puste i peskovite ravnice u porečju Some.

Duša mu je bila ispunjena svim i svačim, kao i prtljag koji je predao nosaču na železničkoj stanici u Bulonju. Žalio je za tim što nije mogao da ostane u Londonu da proučava Tarnerove i Konstablove

slike. Nekoliko reprodukcija koje je video u francuskim i engleskim novinama, koje su svakih nekoliko dana dopremane brodom na ostrvo, podstakle su ga isto kao i reprodukcije savremenih francuskih majstora, Ežena Delakroa i Kurbea. Godinu dana čitao je o njima čekajući da se njegov brat Alfred vrati iz Pariza, gde je provodio odmor, i da ga zameni u očevoj prodavnici. Rodbina njegovog pašenoga, muža njegove sestre Eme, porodica Ajzakson, pozvala ga je da nedelju dana bude njihov gost u Londonu. To je bila jedinstvena prilika da proučava slikare engleske škole, ali kad je brod „Magdalena“ uplovio u Sauthempton, čekalo ga je pismo u kojem je pisalo da odmah nastavi put za Pariz; naime, njegova starija sestra Delfin bila je na samrti. Nadao se da će je još zateći živu.

Otkako zna za sebe, želi da crta. Kad god bi se latio olovke ili pera, nije to bilo zato da bi nešto zabeležio u svojim udžbenicima, nego da bi skicirao luku u Sent Tomasu, jedrilice sa zategnutim jedrima, male čamce na vesla u kojima su se ljudi vozili do brodova da isporuče robu ili da je preuzmu, zelene talasaste brežuljke koji su kao solidan zaštitni zid štitali nepravilan red niskih, crepom pokrivenih kuća koje su okruživale mirnu uvalu. Rado se zavlačio u kapije radnji na Glavnoj ulici i odatle crtao mornare iz desetak zemalja u živopisnoj odeći, kako kupuju, piju ili traže žene. U internatu Savari posrećilo mu se sa učiteljem crtanja, jer je on cenio neobuzdanu želju tog dvanaestogodišnjeg momčića da nacрта sve na šta mu padne pogled. Ne samo da mu je preneo sve svoje ne baš veliko znanje, nego je četrnaestogodišnjem Kamiju poklonio priručnik Samjuela Pruta *Lake lekcije crtanja*, iz kojeg je mogao sâm da uči.

Kad god su boravili u Parizu, učitelj crtanja vodio bi svoj mali razred u Luvr i đacima ukazivao na razlike u tehnici i predmetu slikanja holandskih, francuskih, španskih i italijanskih škola. Poslednje godine vodio je Kamija i još nekoliko svojih učenika jednom mesečno u atelje Ogista Savarija, rođaka vlasnika škole, cenjenog pejzažistu, čije su slike Versaja i Majena često izlagane na Salonu Bozara. Ogist Savari je bio ljubazan i mladićima je pokazivao kako se pola centimetra uljane boje stavlja na paletu i kako se boje mešaju

pre nego što se nanese na nategnuto platno. Osim toga, dozvoljavao im je da sopstvenim rukama osele kako uljana boja na vrhu četkice ima težinu i sadržaj, i kako njome mogu da se naprave čuda.

Kamij je bio očaran; iako šesnaestogodišnjak, znao je da će morati godinama da crta, skicira olovkom, ugljenom i tušem, možda čak da radi i gvaš ili akvarele, pre nego što počne da eksperimentiše s uljanim bojama.

On je u Sent Tomasu bio opsednut slikanjem. U prosperitetnom lučkom gradu Šarlota Amalija nikad nije bilo nijednog umetnika. Nije mogao da sakrije svoje aktivnosti. Budući da je bio dobroćudan mladić, ne posebno lep, ali čistog tena preplanulog na suncu i bistrih, blagih smeđih očiju, njegovo neobično ponašanje bilo je prihvaćeno. Nikome nije saopštio svoju odluku da ceo život posveti umetnosti. Nije mogao da dâ neko suvislo objašnjenje za to, ali još od najranijih dana ga je privukla umetnost kao što druge mladiće privlače more, pravo, medicina, tehnika, trgovina ili bankarstvo.

Izvadi londonski *Tajms*, pokuša da se usredsredi na njega, ali nije mogao da skloni pogled s predela kojim su prolazili. Pratio je dolinu Some, njena požnjevena polja, plodnu glinovitu zemlju na njivama, koja je iščekivala zimske kiše, prolećno oranje i sejanje. Pre nego što su stigli u Amjen, video je seljačke porodice koje su na nekim poljima još sakupljale letinu. Trkalište Amjena, najbolje u Francuskoj, pojavi se na vidiku, a njegovo raspoloženje pretvori se u ushićenje pri pomisli da se vraća u Pariz. U Parizu je živeo umetnost. Odlučio je da u toj umetničkoj metropoli radi do kraja svog života. Bio je jak i zdrav, pred njim su bile decenije u kojima će stvoriti mnoga dela.

Dok su nekad Francuzi razdragano ćaskali sa strancima tokom dugih i neudobnih putovanja kočijom, u novim železničkim vagonima oni su se učukali. Kao da je izraz njihovih lica govorio: „Kakvo olakšanje što više nema kočija u kojima smo se kotrljali i drndali kroz blato i po putevima posutim tucanikom, što nismo zatvoreni

u smrdljive kutije s neprovidnim prozorom velikim poput mara-
mice, i što ne moramo da zastajemo u gotovo svakoj gostionici da
bi se promenili konji.“

I Kamij bi uto nuo u svoja uzburkana osećanja da nije čuo sredo-
večnog, mrzovoljnog muškarca pored sebe, s kosom namazanom
pomadom, koji je pokušavao da zapodene razgovor. Ljudi koji dugo
putuju sami skloni su da se poveravaju strancima za koje su sigurni
da ih više nikad neće videti.

– Zovem se Žorž Laš. Tekstil. Prodajem najbolji tekstil u Francu-
skoj, vunenu robu iz Liona. Pokrivam Južnu Ameriku. Već četiri
meseca nisam video ženu i decu. *Sacrebleu!** Dugo sam spavao u
tuđim krevetima. Kakvo putovanje. Svuda prodajem. Prodavci su
me dočekivali praznih polica i punih novčanika.

Kamij promrmlja: – *Enchanté.*** Ja sam Kamij Pisaro iz Sent
Tomasa, putujem u Pariz kod majke i sestara. Moja sestra Delfin
odavno je bolesna. U Parizu su zbog bolje medicinske nege. Moj
otac i brat pridružice nam se čim prodaju porodičnu radnju Proveo
sam dve godine u Karakasu. Crtao sam s jednim prijateljem slika-
rom. Tamo sam upoznao ljude i naučio španski jezik.

– Šta zapravo radite?

– Ja sam umetnik. – Prvi put je glasno izgovorio te reči.

– Ah! *La vie de bohème.**** Da li ste dobar slikar?

– Još ne.

– Kad ćete biti?

– Za umetnost je potrebno vreme.

– I za prodaju slika, *n'est-cepas?*****

– Svakako.

– Bolje je raditi s tekstilom – izjavi Žorž Laš. – To je ono što
ljudima treba. Pošto ste naučili španski i upoznali Južnu Ameriku,
mogli biste da otvorite neku prodavnicu.

---

* Dovraga! (franc.)

** Drago mi je (franc.)

*** Boemski život, boemština (franc.)

**** Zar ne? (franc.)

– Radio sam u očevoj prodavnici. Dosta mi je do kraja života.

U duši je odbijao i samu pomisao na to da se suoči sa svojom majkom u Parizu i da joj saopšti da će biti slikar, samo slikar. Njegovog oca, Frederika Pisaroa, rođenog u Bordou, gde je završio školu, oduševljavala je francuska kultura. Zbog toga je svoja dva sina poslao na školovanje u internat Savari. Kamijev stariji brat Alfred nije bio bogzna kakav učenik. U školi je izdržao samo godinu dana; njega je zanimala violina. Kad se Alfred vratio kući, dvanaestogodišnjeg Kamija upisali su u istu školu. Njihovom ocu bio je potreban jedan od sinova da pomaže prilikom istovara i utovara robe na brodove. Jedan ili drugi, Kamij ili Alfred, upravljali su vagonima za ugalj, natovarenim užadima, katranom, peščarem, namirnicama ili brodskim delovima, gurajući ga s obale po blagom nagibu, kratkim sporednim kolosekom, do Droningens Gadea, a zatim bi sve to na rukama preneli preko ulice u prodavnicu Pisaroovih.

Imao je dva brata i dve polusestre po majci iz njenog prvog braka; postala je udovica u svojoj dvadeset devetoj godini. Izbio je skandal kad se saznalo da je Rahela Petit ostala trudna, nekoliko meseci pre nego što je mogla da se uda za Frederika Pisaroa, nećaka svog pokojnog muža, koji je došao iz Bordoa da sredi ujakovu imovinu. Danska vlada ih je milostivo venčala pre nego što se rodio dečak, koji je nedugo zatim umro, ali sinagoga je odbila da ozakoni njihovu vezu.

Četiri godine je Kamij radio za svog oca. Dobro je zarađivao, ali su ga strogi roditelji naterali da veliki deo plate daje na štednju. Osim kad je mogao da umakne u svom malom čamcu i plovi uz obalu luke u potrazi za motivima koje bi mogao da skicira ili da tumara po gusto pošumljenim brežuljcima nad Sent Tomasom dok ne bi pronašao čistinu s koje bi mogao da slika more koje se prostiralo ispod njega, sve te godine, smatrao je on, bile su traćenje vremena. Voleo je svoju porodicu i želeo je da služi zajedničkom interesu, ali čeznuo je za tim da pobjegne s tog skućenog ostrva i da se posveti mukotrpnom i varljivom slikarskom pozivu. Bio je nezadovoljan kad bi ga otac ukorio što crta umesto da brine o njihovom trgovačkom preduzeću ili da radi nešto korisnije.

Morao je negde da ode. U bilo koje mesto gde bi mogao da slika od praskozorja do mrklog mraka. Ali gde? Pod kojim bi izgovorom mogao zauvek da napusti uspešan i unosan posao i posveti se umetnosti, zapravo da odabere neizvesnu budućnost? Njegovi roditelji žestoko će mu se suprotstaviti; smatraće to izdajom.

Onda je upoznao Frica Melbija, mladog Danca koji je došao na ostrvo Sent Tomas u leto 1851, s narudžbinom Kopenhaške akademije da naslika dansku luku Šarlota Amalija. Kamij se upoznao s tim dvadesetpetogodišnjim umetnikom dok je čekao da se s teretnih brodova istovare sanduci i bale, proveravajući dokumenta potrebna za carinjenje, a u slobodno vreme skicirao jedrenjake, slupove, ljude u čamcima na vesla koji su prevozili na obalu bačve i kutije, ptice belih krila koje su se obrušavale da ulove ribu.

– Vi ste prvi slikar s kojim sam se upoznao! – uzviknuo je – Na ovom ostrvu se ne proizvode slikari. Samo palme i rum.

Zajedno su provodili svaki trenutak kad je Kamij mogao da ode iz prodavnice ili kad nije morao da nadgleda utovar robe. Dve slike Frica Melbija, koje je nacrtao sa dvadeset dve godine, već su bile izložene u Kopenhaškoj akademiji, što je bilo veoma neobično. Nije ostao u Danskoj da živi od slave, nego je prešao Atlantik, zadržao se neko vreme u Njujorku, zatim otputovao na sever, do kanadske granice, da bi naslikao Nijagarine vodopade. U Americi je dobro naučio engleski, ali kad je bio uzbuđen, stavljao je glagole na kraj rečenice.

Kamij je tek povremeno mogao da dovede kući novostečenog prijatelja. Pisaroovi su bili nadaleko poznati po svom gostoprilstvu, ali njegova majka je bila uznemirena što je njenog sina opčinilo crtanje pa je smatrala da je Fric opasan uzor za njenog sina. U Šarloti Amaliji Fric je uspeo da pronađe samo malu, prljavu sobu u kojoj bi nakon ponoćnih rastanaka s Kamijem prespavao nekoliko preostalih sati. Uglavnom je besomučno slikao iz svakog ugla predivnog zaliva, završavajući živopisni akvarel male, pitome luke, jer je želeo da se vrati u Dansku. Kad je odlazio, Fric mu se poverio:

– Vratću se dogodne. Hoćeš li da mi pronađeš svetlu i urednu sobu? Mogli bismo zajedno da skiciramo. Zaista, mogli bismo da pronađemo neko slikovito mesto u Južnoj Americi. Neko mesto s predivnim motivima. Da li bi mogao to da uradiš? Da li bi mogao da odeš odavde?

Kamij mu smesta odgovori:

– Dovoljno sam uštedeo od svoje plate. Za godinu, možda i dve. Ali moraću da odem bez roditeljskog blagoslova. Oni žele da budem trgovac, a ne slikar. – Zabacio je glavu s bujnom tamnosmeđom kosom, pa se nasmejao. – Sve samo ne slikar.

– Sačekaćemo brod, ukrcaćemo se u poslednjem trenutku, ostavićemo pismo... To su i uradili. Sledeće godine ukrkali su se na brod za La Gvairu i doputovali u tu ne baš privlačnu morsku luku Venecuele.

Cele godine je razmišljao o tome da li da ode s Fricom, a da ne obavesti svoje roditelje. Bilo je razloga da ne ode. Roditelji su mu omogućili školovanje u Francuskoj, lišili su se njegovog društva i njegove pomoći i, osim toga, to ih je prilično koštalo. Pazili su ga i voleli; planirali su da on i njegov brat preuzmu posao kad Frederik ode u penziju. Njegov odlazak mnogo će ih povrediti. Rahela je bila sklona izlivima gneva i bola. To će opteretiti njegovog oca. Uprkos tome, nije imao izbora.

Čim su pristali u La Gvairi, Kamij je naslikao akvarel: kuće s obe strane vijugave ulice, porodicu koja njom prolazi – oca na margarcu i majku koja jednom rukom drži dete, a u drugoj ruci nosi težak zavežljaj.

Voz je stigao u Klermon, na železničku stanicu koja je imala bife. Kamij iskoči napolje, kupi malo sira, dugački tanki hleb s hrskavom korom koji se zvao *ficelle*, i malu flašu vina proizvedenog u obližnjem Lijankuru. Od doručka koji je na brzinu pojeo u gostionici u Londonu, pre sedam-osam sati, ništa drugo nije okusio. Halapljivo je žvakao sveži hleb i sir dok je voz prodorno pištao prolazeći kroz Klermon i Lijankur, lepe gradove s kućama načičkanim na obroncima brežuljaka krečnjačke visoravni Pikardije. Posmatrao je sela

kroz koja su prolazili, kuće pokrivene crvenim crepom i vinograde. Očarale su ga te živopisne kuće. On uzdahnu:

– Kad bih samo mogao da prekinem putovanje i skiciram! San svakog umetnika je da usput može da se zaustavi, nastavi putovanje i opet se zaustavi.

Pojeo je hleb i sir, iskapio poslednju kap vina, pa zaključio:

– Jednoga dana ću to i učiniti.

3

Rano je pao sumrak. Hodajući pored vagona, jedan radnik je palio uljane svetiljke na njima. Uskoro su stigli na Sen Lazar, železničku stanicu nalik na daščaru, smeštenu iza prvog tunela, sazidanu od grubog kamena, omalterisanu i obojenu svetložutom bojom. Kamiju se učinila ružnom.

Kad je sišao na peron, zapahnu ga hladni večernji vazduh. Već se smračilo; putovao je jedanaest sati. Nosaču je predao karte za prtljag, pričekao pola sata da sav prtljag stave na stolove za carinski pregled, pa i onaj koji su već pregledali u Bulonju.

Ispred stanice je stajao red kočija. Iako je stan njegove majke bio blizu, u podnožju Monmartra, bilo je predaleko da nosi teške torbe. Priđe kočiji s jednim konjem na početku reda. Konj je žvakao svežanj slame koja mu je bila privezana za obešenu gubicu. Kočijaš je gundao što mora da čeka. Bio je obučen u kratku, prljavu pelerinu s naramenicama. Glava mu je bila pokrivena izobličenim šeširom, a na nogama je imao velike drvene cokule.

– *Combien?* Koliko tražite da me odvezete do Ulice Notr Dam de Loret 49, na južnoj strani Monmartra?

Kočijaš osmotri muškarca ispred sebe i oceni da je stranac koji sigurno ne zna koliko košta vožnja kočijom.

– Četiri franka.

– Ne dolazi u obzir. Po cenovniku franak pedeset.

Kočijaš opsuje. – Tvrđoglavi ste. Dva franka pedeset.

– Dva franka. I nekoliko sua napojnice.

– Užasnut sam. Ulazite.

On se pope preko dva gvozdena stepenika i smesti se na žuto baršunasto sedište, bodljikavo poput svežnja igala. Pod nogama mu je ležala prostirka od slame koja je mirisala na stajsko đubrivo. Vrata nisu mogla da se zatvore, prozor je bio razbijen, a konj, s malom glavom i tankim repom, jedva je vukao tešku kočiju preko krupne kaldrme.

– Kraljevska kočija – pomisli Kamij veselo dok su skretali. – Pariz, napokon!

Gledajući kroz razbijeno prozorsko staklo, trgne se shvativši da to nije nekadašnji Pariz, onaj koji je ostavio pre otprilike osam godina. Nizovi zgrada bili su sada porušeni, a uske, vijugave ulice zatrpane kamenjem.

Udari šakom po prednjem delu kočije i doviknu kočijašu:

– Šta se dogodilo? Ovaj grad izgleda kao da ga je porušila osvajačka vojska.

Kočijaš pljune negde u oktobarski vazduh.

– *C'est ga*. Tako je. Naš ludi car Napoleon III. On je car kao što je moja stara raga trkačko grlo u Amjenu – i njegov novi prefekt kog je doveo iz Poatjea. Zove se Osman. Srušili su ceo grad.

– Zašto?

– *Un bonneteau*. Igra na kojoj se lako vara. Car kaže: „Napraviti od Pariza mermerni grad, lep poput starog Rima.“ Izjavio je da želi da bude drugi Avgust. To je laž. Zapravo, želi da se otarasi uskih ulica kako narod ne bi mogao da povadi kaldrmu i podigne bunu kao što je bila ona 1848. godine. A umesto njih izgradiće široke bulevare na kojima će njegovi vojnici lakše ubijati pobunjenike...

Zapanjen, Kamij odmahnu glavom.

– Nije valjda samo zbog toga. Kad sam ovde živeo kao dečak, sećam se da su neke četvrti Pariza bile bedne, sirotinjske i jadne, prava legla tuberkuloze.

– Nijedna vlast ne preduzima ništa za dobrobit ljudi. Pogledajte mog gotovo crknutog konja i kočiju koja se raspada. Kako bih za svog bednog života – pogledajte moje lice, možete li da odredite da li sam star ili mlad – mogao da uštedim novac za novog konja i kočiju?

Posle kratke vožnje kočijom prema istoku stigli su do Ulice Sen Lazar, skrenuli ulevo u Ulicu Sen Žorž, zatim na sever prema Notr Dam de Loret, četvorougaoj kamenoj crkvi, nalik na tvrđavu, oko koje su već počele da se okupljaju prostitutke iz susedstva, odevene u napirlitane haljine, spremne za noćnu trgovinu. Jevrejsku četvrt koja se protezala na uzbrdici iza Notr Dam de Loret voleli su umetnici jer se u njoj živelo pod vedrim nebom i tamo je uvek vrvelo kao u košnici. Osim toga, umetnicima su se sviđale njene strme trgovačke ulice i štandovi na pločnicima.

– Neka bude četiri franka! – uzviknu on dok je silazio. – Oprostite što sam se s vama cenkao. Kupite svojoj jadnoj ragi malo zobi, a pozadi stavite sveže seno. Smrdi na štalu.

– Četiri franka? Baš ste blesavi. Za toliki novac namirisaću slamu.

Stan Pisaroovih bio je mali u poređenju s njihovim prostranim stanom iznad prodavnice u Sent Tomasu. Gomila njihovog danskog nameštaja iz Zapadne Indije zatrpala je sobe. Ali Francuzi su rado dovlačili u kuću drangulije, kojekakve sitnice i biljke, a stolove pretrpavali svakakvim tričarijama. Međutim, novi nameštaj je bio basnoslovno skup. Svaki mladi bračni par dobio bi od roditelja, ili od dede i babe, krevet i sto, pa bi zatim nestrpljivo čekaao da nasledi nekakvu komodu ili fotelju. Kako porodica Pisaro još nije završila selidbu u Pariz, nisu nameravali da kupuju nameštaj za novi dom. Budući da će u stanu u Sent Tomasu ostati samo Frederik i jedan njegov sin, u početku Kamij, a zatim Alfred, spakovali su u sanduke masivan, glomazan nameštaj i poslali ga, zajedno s Rahelom, Emom i njeno troje dece, Delfinom i Alfredom, brodom jedne kompanije s kojom je porodica trgovala. Ostavili su samo dva uska kreveta, sto za ručavanje i dve manje raskošne stolice. Alfred je tokom svog dugo očekivanog godišnjeg odmora, kako bi predahnuo od posla u prodavnici, pomogao porodici da se smesti u Parizu. U pariskom stanu na prvom spratu Kamij ugleda nameštaj uz koji je odrastao na tropskom ostrvu. U predsoblju su bili čiviluk, stalak za štapove i kišobrane te stoličica na koju je sedao kad je izuvao mokre cipele.

Rahela Pisaro začu glas svoga sina, izađe iz spavaće sobe i cinkujući od sreće, privuče ga na svoje punačke grudi; uzbuđena, zaspala mu je lice poljupcima i klikkala od olakšanja.

– Kamij! Dragi moj. Napokon.

On toplo poljubi svoju majku u obraz i promrmlja:

– Milo mi je što te vidim, mama. Došao sam što sam brže mogao.

– Znala sam da ćeš doći. Uvek mogu da se pouzdam u tebe.

„Ne uvek“, pomisli Kamij. „A kad sam pobegao na dve godine u Venecuelu.“ Ali nije bio trenutak da se priseća kako ih je izneverio.

Držao ju je podalje od sebe. Čipkana kapica stajala je na njenoj smeđoj kosi prošaranoj sedima, začešljanoj preko ušiju, s razdeljkom na sredini glave; naočare bez okvira nosila je nisko na pravom nosu sa širokim nozdrvama. Imala je široke i čulne usne, smeđe oči s trepavicama teškim od upale. Bila je visoka, široka u kukovima. Imala je šezdeset godina. Nosila je suknju i blejzer sa ivicama opšivenim nabranom trakom od tamnoplave svile; bio je pripijen uz struk i laktove a širio se oko bokova i članaka. I u starosti je bila privlačna kao nekad u mladosti, hrabra i verna saputnica njegovom ocu i dobra saradnica u poslu. Ona je vodila njihove poslovne knjige, brinula o poslovnom ugledu i solventnosti. Njihovi prijatelji u Sent Tomasu govorili su o njoj:

– Rahela Pisaro ima sve vrline osim sposobnosti da sebe usreći.

„Nikakvo čudo“, pomisli on dok je vrhovima prstiju nežno brisao majčine suze. „Njena dva sina od četvoro dece koliko ih je imala u prvom braku umrla su mlada; muž joj je umro kad je imala samo dvadeset devet godina. Sahraniła je i svoja dva sina koja je rodila s mojim ocem; jedan je umro u ranom detinstvu, a drugi kad je imao dvadeset godina. Sada Delfin...“

Posmatrala je njegovu veliku glavu, dugu kosu koja je lepršala preko uz glavu priljubljenih ušiju, nos kao kod rimskog senatora, malo povijen, baš ispod nivoa očiju, krupne široko razmaknute smeđe oči koje su se isticale na licu i u kojima se ogledao njegov talenat za zapažanje; te tople oči ipak su gledale na svet pomalo

skeptično; međutim, njihov pogled nije mogao da se omalovažava niti uzima olako.

– Nikad me niko nije optužio da sam zgodan – nasmeja se on.
– Ali ovo lice mnogo govori.

– Porastao si. Sada si muževniji.

– Nisam porastao, mama. Otprilike sam iste visine, sto sedamdeset devet centimetara, težak sedamdeset pet kilograma. Sazreo sam u glavi, a to se ne vidi.

Rahela zausti da ga nešto pita, ali zaključí da nije vreme za to. Poluzatvorenih očiju promrmlja:

– Delfin pita za tebe. Čekanje ju je održalo u životu.

Njegova sestra Ema uđe u sobu i zagrlí ga.

– Upozoravam te, dragi moj brate, ne smeš da je lažeš niti da joj ulivaš lažne nade. Ona zna da su u pitanju dani. Malodušna je. Nema volje za životom.

Rahela dobaci glasom punim gorčine:

– Kaže da joj je život oduvek bio prazan.

– Da li je to istina, Ema?

Stajao je zagledavši se u svoju deset godina stariju polusestru, koja mu je zamenjivala majku u vreme kriza, u trenucima kad je Rahela bila slomljena, kad je proklinjala svoju sudbinu, vičući u svojoj patnji:

„Smrt je sigurno moja drugarica kad je stalno uz mene.“

I Ema je nosila suknju i blejzer. Ispod njega je imala lanenu bluzu zakopčanu do grla. Preko jastučića koji se pozadi stavljao ispod suknje imala je manje slojeva tkanine nego njena majka, valjda iz protesta protiv bogatih francuskih proizvođača tkanine, koji su nametnuli modu da se žena umotava, doduše ne onako tesno kao mumija, ali su je obložili sa isto toliko slojeva tkanine.

Kamij, naravno, nije poznavao Eminog oca Isaka Petita, prvog muža svoje majke, ali je pretpostavljao da je Ema sigurno nasledila njegov karakter; bila je mirna, postojana i sa životom se suočavala s ironijom i humorom. Ona i Kamij bili su veoma prisni i bodrili su jedno drugo. Ema nije bila lepa, ali s obzirom na svojih trideset

pet godina i troje dece, bila je privlačna; njena sjajna svetlosmeđa kosa bila je začešljana unazad i podignuta u punđu pričvršćenu modernom mrežicom. Imala je svetao, zdrav ten i kestenjaste oči, koje su gledale istovremeno i pronicljivo i toplo.

– Da – odgovori ona mirno na Kamijevo pitanje. – Delfin je mislila da je zato što je ružna niko ne može voleti. Budući da nije bila duhovita i spontana, smatrala je da ne može da izazove ničiju pažnju.

– Ja je volim! – povika Kamij. – Uvek sam se trudio da je nasmejem, da je zainteresujem. Mogu li sada da je vidim? Neću da se pretvaram. Ona će videti da je bar njen brat voli.

4

Delfinina spavaća soba ličila je na belo okrečenu monašku ćeliju, bez ikakvih ukrasa. Tako je ona želela. Ležala je na uskom krevetu ukrašenom visokim stubovima s bogatim duborezom u obliku ananasa, jedinom porodičnom komadu nameštaja napravljenom na Antilima. Krevet je bio prekriven baldahinom sa „španskim radom“. Uza zid su stajali orman od mahagonija i ogledalo; stočić za lekove, stolica za lekara ili nekoga iz porodice ko bdi uz nju.

Iako još nije imala trideset dve godine, lice joj je bilo bledo i naborano. Kad ga ugleda, njene oči zablistaše.

On prihvati njenu slabašnu ruku, poljubi je i čvrsto stisne.

„Zašto?“, upita se po ko zna koji put, „ne boluje od neke poznate bolesti. Nikad nije imala groznicu koja je ubila majčinog prvog muža i četvoro njene dece. Lekar kaže da su njeno srce, pluća i krvotok zdravi.“

Delfin odgovori na njegovo neizgovoreno pitanje.

– Ema kaže da su mi dodeljene loše karte. To nije istina, Kamij. Moje karte su bile prazne. Bez brojeva, bez džokera, bez kraljica i kraljeva. Ne mogu da se kartam s praznim kartama. To je moja sudbina. Možda je još neko tako prošao. Šta misliš o tome?

Gušeći se u suzama, on je poljubi u uglove suvih usana, prstima joj zagladi kosu; čelo joj je bilo vrelo. Uprkos Eminoj opomeni, morao je da pokuša.